

Микола Стопчак

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ ДИРЕКТОРІЇ УНР В КРАЇНАХ АНТАНТИ В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті досліджено історіографічний доробок вітчизняних істориків щодо діяльності дипломатичних представництв Директорії УНР в країнах Антанти, визначені характерні риси історіографічного процесу, з'ясовані проблеми, що потребують подальшого наукового вивчення та інтерпретації.

Ключові слова: дипломатичні представництва, Українська Народна Республіка, Директорія, політика держав Антанти, зовнішня політика, історіографія.

В статье проанализирована современная украинская историография по проблеме деятельности дипломатических представительств Директории УНР в странах Антанты, определены характерные черты историографического процесса, выделен круг проблем, которые нуждаются в дальнейшем научном изучении и интерпретации.

Ключевые слова: дипломатические представительства, Украинская Народная Республика, Директория, политика стран Антанты, внешняя политика, историография.

Historiographic work of domestic historians on the subject of the activities of the UPR Directory diplomatic missions in the Entente countries is researched in the article; defined are characteristic features of the historiographic process; identified are the issues that need further scientific research and interpretation.

Key Words: diplomatic missions, the Ukrainian People's Republic, the Directory, policies of the Entente countries, foreign policy, historiography.

Прагнучи зміцнити свої суверенні права, політичну і економічну незалежність, молода українська держава, її дипломатичні інституції шукають підтримки міждержавних союзів та організацій, які б забезпечили реалізацію її стратегічних національних інтересів та сприяли б зміцненню авторитету на міжнародній арені. В зв'язку з цим, особливої уваги набуває узагальнення досвіду міжнародної діяльності національних урядів в роки Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., в першу чергу, Директорії УНР, яка очолювала боротьбу за державну незалежність УНР протягом найдовшого її відрізка.

Прийшовши до влади, лідери Директорії опинились перед проблемою пошуку союзників, які б могли надати УНР військову і політичну допомогу для боротьби проти більшовицької агресії. Надзвичайно важливого значення набувало міжнародне визнання молодої української держави. Останнє значною мірою залежало від позиції провідних країн Згоди. Тому дипломатичні представництва Директорії УНР різко активізували зовнішньополітичні контакти з Антантою.

Інтенсивна зовнішньополітична діяльність Директорії УНР зумовила значний інтерес до вивчення її різноманітних аспектів як зарубіжних, так і вітчизняних істориків. Створено багато узагальнюючих і монографічних праць, статей, захищено низку кандидатських і докторських дисертацій. Усе це зумовлює необхідність історіографічного осмислення наукового доробку з цієї проблеми, тим паче, що й до сьогодні серед сучасних вітчизняних і зарубіжних фахівців ще остаточно не подолані розходження в оцінці підсумків зовнішньополітичної діяльності Директорії УНР.

Слід зазначити, що попри значний обсяг наукових публікацій з історії зовнішньополітичної діяльності Директорії, кількість праць, в яких ця діяльність виступає як об'єкт історіографічного дослідження, є незначною. Однією з перших серед вітчизняних фахівців здійснила спробу підвести певні підсумки досліджень із окресленої проблематики Л. Радченко в окремому розділі монографії “Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 років” [26, с. 94–116], а також у своїй кандидатській дисертації [25]. Але до аналізу були залучені зарубіжні та вітчизняні публікації, що вийшли з друку переважно у 90-х рр. ХХ ст. Провівши значну роботу із систематизації літератури з досліджуваної проблеми, Л. Радченко в ході історіографіч-

ного аналізу все ж не повною мірою розкрила основні тенденції у висвітленні вітчизняними фахівцями діяльності дипломатичних представництв Директорії передусім на концептуальному рівні.

Вагомий внесок у дослідження історіографії Української революції зробив В. Солдатенко. Найбільш глибокими працями 90-х рр. ХХ ст. з проблеми історіографії доби Директорії УНР є дві його монографії: “Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.)” та “Українська революція: історичний нарис” [3; 4]. До узагальнення стану історіографічного осмислення проблем Української революції сучасними вітчизняними істориками В. Солдатенко неодноразово вдається і в перше десятиліття ХХІ ст. У вступі до другого тому шеститомної праці “Політична історія України. ХХ століття”, ґрунтовній статті “Новітні видання і дослідження з історії Української революції (1917–1920) (2004 р.)”, низці історіографічних оглядів, опублікованих у наукових виданнях протягом 2006–2009 рр. [29, 31–34, 37], дослідник здійснив фронтальний аналіз новітніх тенденцій вивчення різноманітних проблем історії Української революції, її різних етапів, в т.ч. і Директорії УНР. Для нас важливим є висновок дослідника про недостатню увагу сучасних істориків до вивчення багатогранної діяльності Директорії УНР.

Окремі історіографічні сюжети з досліджуваної проблеми містяться також у статтях, монографіях, дисертаційних працях Р. Васковського [1], Н. Городньої [4–6], О. Кучика [14], О. Павлюка [20–21], С. Литвина [15–17], Д. Яневського [46], Д. Веденєєва [2], В. Капелюшного [10–11], В. Соловйової [38; 40–41], В. Попенка [24] та ін. Але вони, як правило, носять фрагментарний характер і не дають загальної уяви про ступінь її осмислення вітчизняними фахівцями.

Таким чином, у вітчизняній історичній науці ще не проведено комплексного й узагальнюючого вивчення наукового доробку вітчизняних істориків із проблеми, що стосується діяльності дипломатичних представництв Директорії УНР у країнах Антанти. Недостає вивчення теми в сучасній вітчизняній історіографії і зумовило її вибір як об’єкту науково аналізу.

Варто зауважити, що окрім узагальнюючих праць з історії Української революції 1917–1921 рр. у яких висвітлювались питання формування засад зовнішньополітичної стратегії Директорії, з’ясовувались результати її втілення у життя, вітчизняні історики

створили праці, в яких аналізують діяльність окремих дипломатичних інституцій Директорії УНР у провідних державах Антанти, головні напрями їх роботи, організацію та структуру, кадровий склад, основні здобутки. Так, діяльність дипломатичної місії УНР у Франції, в т.ч. й під час роботи Паризької мирної конференції, з метою здобути підтримку державотворчих зусиль українського народу представлена у працях Б. Гончара і Н. Городньої [3], Н. Городньої [5–6], Г. Попенка [24], В. Сергійчука [27–28], Г. Цвенгроша [43] та ін. авторів. Дослідники зазначають, що українська місія в Парижі була найчисельнішою з усіх українських репрезентацій, що перебували в країнах Антанти, вона нараховувала 110 чоловік (80 чоловік – делегація УНР та 30 – ЗУНР) [24, с. 11]. У працях наводяться конкретні приклади, які свідчать, що делегація використовувала різноманітні форми роботи, спрямовані на визнання національних прагнень українців Францією – країною-господарем Паризької мирної конференції: заяви, ноти, протести, двосторонні зустрічі, звернення тощо. Після ліквідації у вересні 1920 р. згідно з рішенням РНМ УНР української делегації на Мирову конференцію, у Франції продовжила цю діяльність надзвичайна дипломатична місія України, яку очолив у 1921 р. український дипломат О. Шульгин. “Однак вони, – зазначає Я. Попенко, – не принесли для УНР необхідне – визнання Францією суверенності України” [24, с. 11]. Причини невдачі історики вбачають у дії як суб’єктивних, так і об’єктивних чинників. Звертається увага на значні недоліки в роботі української дипломатії у Франції: недостатня кваліфікація частини її представників, інертність, часта відірваність дипломатичних представництв від Міністерства закордонних справ. Не сприяли продуктивній роботі української делегації в Парижі й міжпартійні суперечки, а то й відверта ворожнеча між її членами. В. Соловійова наводить оцінку діяльності української делегації в Парижі її керівником М. Тишкевичем. Останній зазначає, що українські делегати в Парижі “не могли розібратися чого саме бажає Україна” [39, с. 123]. І все ж більшість українських дослідників схиляється до думки про те, що об’єктивно Україні важко було сподіватись на визнання з боку Франції, оскільки підтримка незалежності УНР суперечила планам французької політики щодо Росії та Польщі [3, с. 50].

Не змінилась суттєво ситуація у взаємовідносинах із Францією й у 1920 р. Незважаючи на всі зусилля української дипломатії в Па-

рижі, яку очолив авторитетний у європейських політичних колах граф М. Тишкевич, їй, за словами В. Сергійчука, так і не вдалось "пробити стіну байдужості до України з боку урядових чинників Франції" [27, с. 248–249]. В. Сергійчук також зауважує, що хоч у червні 1920 р. в умовах загрози комуністичних заворушень серед пролетаріату Франції начальник кабінету французького Прем'єр-міністра і заявив про готовність уряду визнати самостійність УНР "де-факто", реальних кроків з боку урядових кіл Франції не було здійснено. Вони вичікували результатів польсько-українського наступу проти більшовиків, а також збройної боротьби Врангеля на Півдні. Провал цих операцій, остаточна втрата урядом УНР своєї території, пише автор, призвели до того, що Франція "остаточно відсунула вбік і українське питання" [27, с. 250–252].

Характер зовнішньополітичних взаємин УНР та Великої Британії висвітлюють у вищезгаданих працях Н. Городня, В. Яблонський, В. Сергійчук, а також О. Кучик [13], Я. Попенко [23–24], М. Сорока [42], І. Покровська і Ю. Хорошилова [22]. Дослідники наголошують на тому, що встановлення дипломатичних відносин між УНР і Великою Британією було одним із першочергових завдань української дипломатії на міжнародній арені. Така необхідність, на думку Я. Попенка, визначалась чотирма основними факторами. По-перше, "Англія належала до лідерів військово-політичного блоку Антанти, отже, безпосередньо впливала на прийняття рішень Паризької мирної конференції". По-друге, загроза посилення більшовицького впливу на англійські колоніальні території змушувала британських політиків займатися по відношенню до новостворених держав або політику нейтралітету, або підтримки, вбачаючи в них "противагу більшовицькій Росії". По-третє, Англія, в разі дипломатичного визнання УНР, могла вкласти значні кошти у відбудову зруйнованої української економіки. По-четверте, розвиток торговельних відносин із Великою Британією відкривав перспективу доступу українських товарів не лише на європейський, а й на світовий ринок [24, с. 12]. Тому українська дипломатична місія на чолі з М. Стаховським, що прибула до Лондона у травні 1919 р., в першому ж номері свого тижневого бюлетеня заявила, "що всі зусилля вона спрямовуватиме на те, щоб здобути визнання Української Народної Республіки британським урядом, отримати матеріальну і моральну підтримку від нього та встановити торговельні відносини між двома країнами" [24, с. 75]. Аналіз праць вітчизня-

них істориків засвідчив, що основну увагу українські дипломати зосереджували на політичних контактах дипломатичної місії УНР із метою добитися визнання Великою Британією української державності. Серед вітчизняних фахівців переважає думка, що серед усіх місій УНР, які працювали у країнах Антанти, українська місія в Лондоні користувалась “найбільшою прихильністю і увагою”. “Її (місії – М. С.), – зазначає О. Кучик, – не лише вдалося налагодити стосунки з апаратом МЗС Великобританії, а й, незважаючи на засилля російської пропаганди, здійснювати власну інформаційну діяльність” [14, с. 14]. Однак, вітчизняні дослідники звертають увагу на неоднозначність і “хитання” української політики Англії, що значно ускладнювало роботу української місії в Лондоні [22, с. 75–76]. Проте й у цих складних умовах українська місія продовжувала пошук політичних контактів із силами, які могли сприяти визнанню англійським урядом незалежності УНР. Важливими кроками, на думку І. Покровської та Ю. Хорошилової, були: розвиток стосунків із британською пресою, здобуття підтримки вільної боротьби українського народу з боку британського робітничого руху, залучення місцевого населення – як англійців, так і представників української діаспори, до видання бюлетеня місії [22, с. 76]. На переконання багатьох дослідників, сприятливо позначилось на роботі місії і призначення на початку 1920 р. її керівником відомого політичного і громадського діяча А. Марголіна. Дипломату вдалося зустрітися з відомими політичними діячами Великої Британії, в т.ч. й з лордом Хардінгом – заступником Державного секретаря закордонних справ лорда Керзона. Відзначаючи значну роль А. Марголіна в підвищенні інтересу британців до українських справ, В. Сергійчук цитує думку відомого українського дипломата Миколи Василька, який писав, що “Марголіну принаймні вдалося зайняти таке становище в Міністерстві Закордонних Справ в Лондоні, що його там автентичне і правдиво інформують, себто його там беруть серйозно” [27, с. 275]. Водночас В. Сергійчук вважає, що українській дипломатії для здобуття прихильності до розв’язання української проблеми, варто було поряд із діяльністю у Лондоні активніше працювати з англійськими дипломатами в східноєвропейських столицях, “котрі розташовані ближче до тієї руйнації, яку витворили більшовики” [27, с. 276].

Певну увагу дослідники приділяють інформаційно-пропагандистській роботі української місії в Лондоні. Її важливість

визначалась не лише тим, що за виразом В. Сергійчука, в Англії до 1919 р. мало цікавилися українськими справами, "мало знали нашу історію, хід національно-визвольного руху і економічні ресурси" [27, с. 273]. Необхідність такої роботи також була пов'язана з активною діяльністю в Лондоні російської пропаганди, яка відчутно заважала розвитку британсько-українських стосунків. Більш висока ефективність пропагандистської роботи росіян була пов'язана, на думку І. Покровської та Ю. Хорошилової, з трьома факторами: тривалим досвідом росіян у цій галузі; переважаючою кількістю їх у Британії; традиційними економічними зв'язками. Російська пропаганда, зазначають дослідниці, підсилювала як симпатії британського керівництва, і передусім Черчілля, до ідеї "єдиної і неподільної" Росії, так і його негативне ставлення до незалежної України [22, с. 76]. У праці аналізуються основні напрями інформаційно-пропагандистської діяльності української місії в Лондоні, серед яких одне з чільних місць посідала дискредитація дипломатичними заходами білого руху в Росії на чолі з Денікіним, характеризуються труднощі, які знижували ефективність цієї діяльності. Особливо дошкуляла значна нестача коштів, через що довелося ліквідувати інформаційне бюро, платити невисокі зарплати працівникам місії [22, с. 76].

Найбільш слабо сучасними істориками досліджений економічний напрям діяльності української дипломатичної місії в Лондоні, на що справедливо звертає увагу Я. Попенко [24, с. 7]. Сам дослідник наводить конкретні факти, що свідчать про активну діяльність українських дипломатів з метою налагодження торговельних відносин із Великою Британією. Один із них – підготовка в червні 1920 р. членом української дипломатичної місії М. Меленевським меморандуму про перспективи економічних відносин між УНР і Великою Британією. Документ, зазначає автор, був схвально сприйнятий у політичних і промислових колах Англії. Нагадує Я. Попенко і про зрушення, завдяки українським дипломатам, у справі продажу Україні в кредит необхідного їй майна та медикаментів, однак при цьому зауважує, що через затримку з відповіддю з боку Директорії, М. Меленевський "не зміг запропонувати англійській стороні жодного реального проекту" [23, с. 98].

На жаль, інші вітчизняні історики не виявили інтересу до економічної складової діяльності української дипломатичної місії в Лондоні.

У цілому, більшість сучасних дослідників вважає, що українській дипломатичній місії вдалося досягти того, що англійські політики почали реалістичніше ставитись до факту існування незалежної української держави, можливості політичних та економічних контактів з нею. Однак до реальної допомоги українському народові в його боротьбі за державність справа все ж не дійшла. Пояснюючи причини цього, В. Яблонський, В. Сергійчук, інші автори звертають увагу на пов'язаність Великої Британії союзом із Францією, бажання англійців налагодити торговельно-економічні відносини з Радянською Росією, їх слабку орієнтованість у політичній ситуації, яка склалась на півдні колишньої Росії. Політики Великої Британії, не усвідомили, зазначає В. Сергійчук, що така “потужна історична сила, як українська” могла суттєво допомогти їм у боротьбі з більшовизмом у Росії, не вірили в державотворчий потенціал українського народу [27, с. 274; 45, с. 52].

У складній ситуації опинилась українська дипломатична місія в США, що прибула до Вашингтона в серпні 1919 р. з метою заручитись підтримкою цієї країни у боротьбі українського народу за незалежність, зав'язати торговельні відносини. Вже згадувані дослідження Н. Городньої, М. Держалюка, Я. Попенка, О. Кучика, В. Сергійчука, В. Шамраєвої, В. Яблонського, а також праці таких авторів, як Є. Камінський і А. Дашкевич [8, 9], С. Кульчицький, М. Настюк, Б. Тищик [12], О. Павлюк [8–9] та ін. доводять, що спроби реалізувати ці завдання не мали особливого успіху. Дослідники наводять конкретні факти, що свідчать про несприйняття урядовими колами США незалежної УНР. Зокрема, американський уряд після кількомісячного зволікання дозволив в'їзд до США лише голові місії Ю. Бачинському та секретареві В. Козакевичу, та й то лише як приватним особам [19, с. 66]. Секретар США Р. Лансінг взагалі ухилився від зустрічі з дипломатичним представником УНР, натомість, йому було надіслане роз'яснення з Державного департаменту, в якому наголошувалось, що “...Злучені Держави ані не признали незалежність України, ані ніякого уряду, який тепер там є при владі, і послідовно не є приготовані прийняти ніяких представників цього уряду” [27, с. 578]. Отже, підсумовує український дослідник О. Кучик, “Держдепартамент одразу дав зрозуміти, що у стосунках між ними мова про визнання не йтиме” [14, с. 14]. Матеріали, наведені дослідниками, свідчать, що, незважаючи на неприхильне ставлення американського

уряду, українська дипломатична місія робила спроби знайти підтримку українській визвольній боротьбі серед різних верств американського суспільства. Так, у вересні 1919 р. вона виступила зі зверненням до української громади в Америці, в якому закликала також "шукати визнання" для України, і "при всяких нагодах заступатися перед американським народом і урядом за інтереси України" [27, с. 579]. Встановлювались контакти з лівою пресою, в якій з'являлись прихильні українській справі публікації, здійснювались акції, спрямовані на реабілітацію уряду С. Петлюри, у зв'язку з наявністю в США досить шкідливої для української державності протипогромної агітації, яка велась американською єврейською громадою, налагоджувались з нею тісніші зносини. Проте, попри всі намагання українських дипломатів, змін на краще в ставленні США до УНР не відбувалось. Сполучені Штати, за виразом В. Яблонського, продовжували займати "насторожено ворожу позицію" [45, с. 52]. Причини цього вітчизняні фахівці вбачають у надзвичайно низькому рівні обізнаності як провідних кіл США, так і американської громадськості в цілому, щодо української історії, суті національного питання в Росії, реального стану речей в Україні в роки визвольних змагань. "До початку ХХ ст., – наголошує В. Шамраєва, – поняття "українське питання" і "Україна" були для офіційного Вашингтона "terra incognita" [44, с. 9]. Цю думку поділяє й М. Держалюк [7, с. 196].

Водночас у дослідженнях вітчизняних фахівців називаються й прорахунки, яких припустилось керівництво УНР у налагодженні нормальних відносин зі США. Досить детально про це йдеться в статті О. Павлюка "Три місії до Вашингтона", монографії В. Сергійчука "Неусвідомлення України". Дослідники наголошують на географічній відірваності місії УНР від уряду та унерівських дипломатичних представництв у Європі, через що члени місії часто одержували повідомлення й розпорядження від уряду із запізненням на 4–8 місяців. Це заважало вчасно спростовувати неприхильні для України повідомлення, що з'являлися в американській пресі [19, с. 67]. Звертається також увага на розкол у самій американській громаді, що під впливом поразок УНР розкололась на два табори: більшовицький та антибільшовицький. Наголошується й на роз'єднаності українських емігрантських організацій, що діяли в США [27, с. 581]. Заважали ефективній діяльності місії й не виважені підходи Директорії при формуванні її персонального

складу. До місії входили представники лише правлячих в УНР соціалістичних партій, хоч українська громада в США мала різні політичні уподобання. До того ж, не всі члени місії були підготовлені до такого роду роботи, серед її членів часто виникали суперечності. У розвідках істориків йдеться, зокрема, про конфлікт між головою Місії Ю. Бачинським та посланцем Міністерства фінансів УНР М. Імханецьким, які “не поділили першість”. У результаті, останній звернувся з листом до Держсекретаря США, в якому повідомив, що саме його призначено “в.о. голови спеціальної дипломатичної місії Української Демократичної Республіки до США”, а Ю. Бачинського відсторонено. “Конфлікт між двома чиновниками, – пише О. Павлюк, – збентежив навіть американських українців, які не могли розібратися, яка ж місія правочинна і яка кого представляє” [19, с. 67]. Свідченням такої розгубленості був, на думку В. Сергійчука, лист керівників Українського Народного Комітету в США В. Болочького та І. Добржанського до Голови української делегації в Парижі М. Тишкевича про стан українсько-американських відносин, датований 10 червня 1920 р. “Взагалі Український Уряд, – наголошується в листі, – не показав щасливої руки в доборі своєї місії в Злучених Державах. Доки її не було, ми ліпше стояли і внутрішню, і на зверх тут в Америці, ніж тепер стоїмо” [27, с. 588–589].

Цей та інші документи, попри їх певну упередженість і суб’єктивізм, усе ж дають досить правдиву картину тієї обстановки, в якій у США здійснювались спроби вітчизняної дипломатії знайти підтримку українській державності. Тому об’єктивним є висновок В. Сергійчука про те, що українська дипломатична місія в США не змогла стати об’єднуючим чинником серед американських українців, що, безумовно, відбилось на справі захисту інтересів УНР у цій державі [27, с. 582].

Не розходяться дослідники й у висновках про відсутність суттєвих успіхів у дипломатичній місії УНР у США з метою визнання УНР. Головна причина невдачі, підкреслює О. Павлюк, полягала в неготовності США піти на визнання незалежності України й надати допомогу урядам УНР і ЗУНР. Не лише європейські, а й американські політики “не змогли і не встигли підвестися до розуміння ролі незалежної України в європейській геополітиці, а українці не зуміли ту роль чітко окреслити і донести до Заходу” [19, с. 74].

Таким чином, діяльність дипломатичних представництв Директорії в країнах Антанти, спрямована на міжнародне визнання

УНР світовою та європейською спільнотою, безумовно, викликала значний інтерес вітчизняних істориків. Ними були здійснені успішні спроби подолати однобічні ідейно-концептуальні підходи до досліджуваної теми, відкинути твердження, що не відповідали історичним реаліям. Це дозволило значно глибше просунутись у розумінні тогочасної політичної обстановки, в якій відбувалась боротьба Директорії за міжнародне визнання УНР, інтересів основних політичних гравців світової та європейської політики при розгляді цього життєво важливого для долі української державності питання, з'ясуванні досягнень і прорахунків самої Директорії та її зовнішньополітичних репрезентацій. Однак, аналіз історіографічного доробку з проблеми свідчить про необхідність продовжити вивчення багатьох аспектів даної теми, оскільки серед дослідників існує чимало розбіжностей у їх висвітленні й оцінці. Це стосується цілей і планів країн Згоди щодо українських земель, наслідків роботи Паризької мирної конференції для справи українського державотворення. Слушною також є пропозиція М. Держалюка продовжити вивчення питання про скоординовану й погоджену антиукраїнську політику, яку проводили країни Антанти, Росія, інші сусідні держави в добу Директорії [7, с. 219]. Вважаємо важливим на підставі комплексного підходу узагальнити діяльність закордонних репрезентацій Директорії з налагодження торговельно-економічних відносин як з країнами Антанти, так і нейтральними державами, з'ясувати всі обставини й причини, що завадили розвитку цих відносин, а, отже, можливості їх переростання в політичну площину. На нашу думку, потребує більш прискіпливої уваги діяльність консульських установ Директорії за кордоном, вона, назагал, висвітлюється лише епізодично. Не втратило актуальності й питання щодо причин багатовекторності зовнішньополітичного курсу Директорії, негативного впливу постійних змін цього курсу на ефективність роботи дипломатичних інституцій УНР за кордоном. Адже хитання Директорії у визначенні концептуальних засад своєї зовнішньої політики, одночасне укладання міждержавних угод із країнами, що нерідко мали протилежні зовнішньополітичні орієнтації, давало привід європейським політикам звинувачувати УНР у нещирості, подвійній грі, підступності.

Поповненню наших знань про зовнішньополітичну діяльність Директорії та її дипломатичних інституцій новими фактами, оцін-

ками, висновками, безумовно, сприятиме продовження досліджень вітчизняних фахівців у галузі біографістики. Відчутні зрушення в цьому напрямі вже є, проте постаті багатьох видатних дипломатів, які гідно обстоювали і захищали українську державність на міжнародній арені, ще чекають на своїх дослідників.

Джерела та література:

1. Васковський Р.Ю. Діяльність Директорії УНР (листопад 1918–квітень 1919 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. / Р.Ю. Васковський. – Дніпропетровськ, 1999. – 20 с.

2. Веденєєв Д.В. Становлення зовнішньополітичної служби України (1917–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Д.В. Веденєєв. – К., 1994. – 17 с.

3. Гончар Б.М. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918–квітень 1919 рр.) / Б.М. Гончар, Н.Д. Городня // УІЖ. – 2000. – № 3. – С. 44–52.

4. Городня Н. 1919 рік: УНР в пошуках міжнародної підтримки / Н. Городня // Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серп. 1999 р.: доп. та повідомл. – Одеса.; К.; Львів., 1999. – Ч.2 : XX століття. – С. 290–296.

5. Городня Н. Їм потрібні були сильні союзники : укр. питання на Паризькій мирній конф. 1919 р. / Н. Городня // Політика і час. – К., 1995. – № 11. – С. 75–80.

6. Городня Н.Д. Позиція Західних держав (США, Англії, Франції) щодо державності України (листопад 1918–квітень 1919) / Н.Д. Городня // Питання нової та новітньої історії: міжвід. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1994. – Вип. 40. – С. 120–130.

7. Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. / М.С. Держалюк. – К.: Оріяни, 1998. – 240 с.

8. Камінський Є.Є. Політика США в українському питанні (1917–1990 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Є.Є. Камінський. – К., 1993. – 36 с.

9. Камінський Є.Є. Політика США щодо України: Витоки. Концептуал. основи. Практ. еволюція / Є.Є. Камінський, А.В. Дашкевич; наук. ред. О. Потехін. – К.: Політ. думка, 1998. – 548 с.

10. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіогр. нарис укр. державності доби націонал.-визвол. змагань (1917–1921 рр.) / В. Капелюшний. – К.: Олан, 2003. – 608 с.

11. Капелюшний В.П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): історіографія: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / В.П. Капелюшний. – К., 2004. – 46 с.

12. Кульчицький С.В. Історія держави і права України / С.В. Кульчицький, М.І. Настюк, Б.Й. Тищик. – Львів: Світ, 1996. – 296 с.

13. Кучик О. Українське питання в політиці Великобританії (1914–1918) / О. Кучик // Вісн. Львів. ун-ту. – Львів, 1999. – Вип.1. – С. 53–61. – (Міжнародні відносини).

14. Кучик О.С. Україна в зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / О.С. Кучик. – Львів, 2001. – 19 с.

15. Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 роках: історіогр. та джерела: монографія / С. Литвин. – К.: Аквілон–Прес, 2000. – 464 с.

16. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана / С. Литвин. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 640 с.

17. Литвин С.Х. Симон Петлюра у національно-визвольній боротьбі українського народу (1917–1926): історіографічні та джерелознавчі аспекти: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / С.Х. Литвин. – К., 2000. – 35 с.

18. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. Павлюк. – К.: Academia, 1996. – 187 с.

19. Павлюк О. Три місії до Вашингтона / О. Павлюк // Політика і час. – К., 1997. – № 1. – С. 65–74.

20. Павлюк О.В. Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920) / О.В. Павлюк // Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001. – С. 314–580.

21. Павлюк О.В. Східна Галичина в європейській політиці 1918–1919 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / О.В. Павлюк. – К., 1993. – 21 с.

22. Покровська І. Місія, приречена на невдачу: укр.-британ. відносини за часів правління гетьмана Скоропадського та Директорії / І. Покровська, Ю. Хорошилова // Політика і час. – К., 1995. – № 5. – С. 73–78.

23. Попенко Я. Дипломатичні відносини УНР з країнами Антанти в добу Директорії (1918–1921 рр.): історіографіч. огляд / Я. Попенко // Вісн. Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 93–104.

24. Попенко Я.В. Дипломатичні взаємини Української Народної Республіки з країнами Антанти за доби Директорії (листопад 1918–1921 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Я.В. Попенко. – Запоріжжя, 2006. – 20 с.

25. Радченко Л.О. Національно-демократична революція в Україні 1917–1920 років у новітній вітчизняній літературі: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л.О. Радченко. – Х., 1996. – 26 с.

26. Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1929 рр. / Л.О. Радченко. – Х.: Око, 1996. – 120 с.

27. Сергійчук В. Неусвідомлення України: ставлення світу до укр. державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – Львів: Свічадо, 2002. – 704 с.

28. Сергійчук В.С. "Ви надто маленька держава, щоб існувати самотійно": (Франція–Україна: 1917–1921 рр.) // Наук. вісн. Дипломат. акад.

України. – К., 2003. – Вип. 9: Зовнішня політика та дипломатія: історичні традиції, сучасні реалії, перспективи. – С. 333–350.

29. Солдатенко В. Новітні видання і дослідження з історії Української революції (1917–1920 рр.) / В. Солдатенко // Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст.: в 2 т. – К., 2004. – Т. 1. – С. 237–305.

30. Солдатенко В. Новітні тенденції й актуальні проблеми історіографічного освоєння процесів революційної доби 1917–1920 рр. в Україні / В. Солдатенко // УІЖ – 2008. – № 1. – С. 75–88.

31. Солдатенко В.Ф. Актуальні теоретико-методологічні проблеми історіографічного освоєння досвіду Української революції 1917–1920 рр. / В.Ф. Солдатенко // Курасівські читання – 2005. – К., 2006. – Вип. 30, кн. 2. – С. 453–465.

32. Солдатенко В.Ф. Новейшие тенденции и актуальные проблемы историографического освоения опыта украинского национального движения в 1917–1920 гг. / В.Ф. Солдатенко // Гілея. – К., 2009. – Вип. 20. – С. 4–30.

33. Солдатенко В.Ф. Нові підходи в осмисленні історичного досвіду та уроків революційної доби 1917–1920 рр. в Україні / В.Ф. Солдатенко // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріж. держ. ун-ту. – Запоріжжя, 2008. – Вип. 34: Соціальні й національні чинники революцій і реформ в Україні: пробл. взаємовпливів: (до 90-річчя УНР). – С. 93–103.

34. Солдатенко В.Ф. Украинская революция 1917–1920 гг. : к выяснению контуров и параметров исторического феномена / В.Ф. Солдатенко // Гілея – К., 2009. – Вип. 18. – С. 4–20.

35. Солдатенко В.Ф. Українська революція: іст. нарис / В.Ф. Солдатенко – К.: Либідь, 1999. – 976 с.

36. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепц. та історіогр. (1918–1920 рр.) / В.Ф. Солдатенко. – К.: Книга Пам'яті України: Проєкту, 1999. – 508 с.

37. Солдатенко В.Ф. Політична історія України. ХХ століття: у 6 т. Т.2: Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В.Ф. Солдатенко (кер.), В.Ф. Верстюк. – К.: Генеза, 2003. – 488 с.

38. Соловйова В. Українська дипломатія у країнах Центральної Європи 1917–1920 рр. / В. Соловйова. – Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2004. – 172 с.

39. Соловйова В.В. Граф Михайло Тишкевич – український дипломат і політичний діяч / В.В. Соловйова // Вісн. Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 115–124. – (Історія, економіка, філософія).

40. Соловйова В.В. Основні напрямки діяльності дипломатичних представництв Директорії Української Народної Республіки / В.В. Соловйова // Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення: наук. зб. – К., 2003. – С. 197–203.

41. Соловйова В.В. Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / В.В. Соловйова. – Д., 2006. – 35 с.

42. Сорока М. Україна – Велика Британія: проблематика взаємозв'язків першої полов. ХХ ст. / М. Сорока // Всесвіт. – 2000. – № 9/10. – С. 174–182.

43. Цвенгрош Г. Визнання Францією Української Народної Республіки і роль Жана Пелісьє / Г. Цвенгрош // Українська державність: історія і сучасність: матеріали наук. конф. (січ. 1993) / Ін-т систем. дослідж. освіти України. – К., 1993. – С. 207–209.

44. Шамраєва В.М. Міжнародні відносини УНР доби Директорії: автореф. дис. ... канд. іст. наук / В.М. Шамраєва. – К., 2003. – 20 с.

45. Яблонський В. Зовнішньополітична орієнтація Директорії УНР / В. Яблонський // Вісн. Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 42–55. – (Історія, економіка, філософія).

46. Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К.: Дух і літера, 2003. – 767 с.